

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev

*Azərbaycan Dillər Universitetinin elmlər doktoru proqramı üzrə qiyabi doktorantı,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi psixologiya
kafedrasının dosenti, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
<https://orcid.org/0000-0002-3762-8745>
E-mail: dos.m.aliyev@gmail.com
[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(3\).170-176](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(3).170-176)*

GƏNCLƏR ARASINDA SUİSİDAL RİSK AMİLLƏRİNİN PSIXOLOJİ TƏHLİLİ

Maharram Sabir Aliyev

*part-time doctoral student of the doctor of science program at
Azerbaijan University of Languages,
associate professor of the department of General psychology
at Azerbaijan State Pedagogical University,
doctor of philosophy in psychology*

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF SUICIDE RISK FACTORS AMONG YOUTH

Магэррам Сабир оглы Алиев

*докторант-заочник по программе доктора наук
Азербайджанского Университета Языков,
доцент кафедры Общей психологии
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета,
доктор философии по психологии*

**ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФАКТОРОВ РИСКА СУИЦИДА
СРЕДИ МОЛОДЕЖИ**

Xülasə. Gənclər arasında intihar hallarının olması aktual global problemdir və onun göstəriciləri müxtəlif cəmiyyətlərdə durmadan artır. Gənclik onu suicidal düşüncələrə və davranışa qarşı xüsusilə həssas edən əhəmiyyətli psixoloji, emosional və sosial dəyişikliklərlə xarakterizə olunan kritik dövrüdür. Bu məqalədə gənclər arasında intiharın riskinin psixoloji amilləri nəzərdən keçirilir, bu problemin anlaşılması və həlli üçün hərtərəfli əsasın təmin edilməsi məqsədilə nəzəri perspektivlər və empirik tədqiqatlar əlaqələndirilir.

Açar sözlər: intihar, intihar enerjisi, gənclik yaşı, suicidal risk amilləri, Qeyri-tarazlıq psixologiyası

Abstract. Youth suicide is a pressing global issue, with rates steadily increasing across various societies. Youth is a critical development period characterized by significant psychological, emotional, and social changes, often making youth particularly vulnerable to suicidal ideation and behavior. This essay delves deeply into the psychological risk factors for youth suicide, integrating theoretical perspectives and empirical studies to provide a comprehensive framework for understanding and addressing this issue.

Key words: suicide, suicidal energy, youth, suicidal risk factors, Non-equilibrium psychology

Аннотация. Самоубийство среди молодежи является актуальной глобальной проблемой, и ее показатели неуклонно растут в различных обществах. Юность является критическим периодом развития, характеризующимися значительными психологическими, эмоциональными и социальными изменениями, которые часто делают молодежь особенно уязвимой к суицидальным мыслям и поведению. В этом эссе подробно рассматриваются психологиче-

ские факторы риска самоубийства среди молодежи, объединяются теоретические перспективы и эмпирические исследования, чтобы обеспечить всеобъемлющую основу для понимания и решения этой проблемы.

Ключевые слова: самоубийство, суицидальная энергия, молодежь, факторы риска суицида, Неравновесная психология

Giriş

Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatının (ÜST) məlumatına görə, “İntiharlar bütün yaşam boyu baş verir və 2021-ci ildə bütün dünyada 15–29 yaş aralığında olan insanlar arasında aparıcı ölüm səbəbinə görə üçüncü olmuşdur” (1). Bu anlamda, gənclik yaşı xüsusilə suicidal risk amillərinin təsirinə daha həssasdır.

Qeyd etmək lazım ki, müasir dövrdə gənclər bir çox xüsusiyyətləri ilə öncəki nəsillərdən fərqlənir. Bu fərqləri həm müsbət, həm də mənfi çalarları ilə təsnif etmək öyrənilən məsələyə adekvat yanaşmağa daha geniş imkanlar yaradır. Çünki intihar mürəkkəb proses olduğu

üçün gənclərin suicidal risk ehtimalını artıran amillər müxtəlifdir. Ona görə də, birincisi, müxtəlif müəlliflərin gənclik haqqında fikirləri, onları spesifik şəkildə xarakterizə etməsi diqqətimizdən yayınma bilməz.

İkincisi, intiharın sadəcə bir səbəbi olduğunu düşünmək yanıltıcı ola bilər. Qəbul etməliyə ki, intihara cəhd edən gənclər və ya suicidal risk ehtimalı daşıyan gənclər şəxsi həyatlarında bir neçə səbəb və amilin təsirinə məruz qalır. Aşağıdakı cədvəl 1-də intihara şərait yaranan amillər – risk amilləri və müdafiə amilləri – əks olunur (2):

Cədvəl 1.

Risk amilləri			Müdafiə amilləri
Fərdi amillər	Qarşılıqlı münasibət amilləri	İctimai və sosial amillər	
Öncəki intihar cəhdləri	Xoşagəlməz uşaqlıq təcrübəsi	Tibbi yardımın alınmasına maneə	Problemlərin dəf edilməsi və həlli vərdisləri
Psixi xəstəliklər (depressiya)	Bullinq	Stiqma (psixi sağlamlıq yaxud yardım axtarışı ilə əlaqəli)	Ailə, dost və birliklə əlaqələr
Sosial təcridlilik	Ailədə intihar tarixçəsi	Ölümçül vasitələrin əlçatanlığı	Baxıcılarla dəstəkləyici əlaqələr
Psixoaktiv maddələrin qəbulu	Ailədə yaxud həmyaşıdlarla konflikt	KİV-lərdə intiharların təhlükəli təsviri	Tibbi yardımın əlçatanlığı
		Sistemli travma yaxud marginal təcrübə (sosial-iqtisadi amillərə, irqi-etnik mənsubiyyətə yaxud gender-seksual identikliyə əsaslanan)	Ölümçül vasitələrə əlçatanlığa məhdudiyyət

İntihar riski səviyyələrini və onların meyarlarını qeyd etməyi məqsəduyğun sayırıq:

Aşağı risk aydın intihar düşüncələrinin olmaması ilə, məhdud tezlikli, intensivlikli və davamlılığa malik intihar düşüncələri ilə, identifikasiya olunan plan yaxud planların olmaması ilə, aydın niyyətin olmaması ilə, risk amillərinin az sayda miqdarı və bir neçə müdafiə amilləri ilə müəyyən edilir.

Orta risk məhdud intensivlikli və davamlılığa malik intihar düşüncələrinin tez-tez olması

ilə, 3 aydan daha əvvəl olmuş intihar cəhdləri ilə, məhdud yaxud qeyri-müəyyən plan və ya planlarla, aydın niyyətin olmaması ilə, ölümçül vasitələrə məhdud əlçatanlığın olması ilə, bəzi risk amilləri və bəzi müdafiə amilləri ilə müəyyən edilir.

Yüksək/qaçılmaz risk tez-tez baş verən, intensiv və sabit intihar düşüncələrinin olması ilə, son 3 ayda baş vermiş və ya cari olan intihar cəhdləri ilə, konkret plan yaxud planlarla, hərəkət etmək niyyəti, məşq davranışı yaxud hazırlıq

davranışı ilə, ölümcül vasitələrə əlçatanlığın olması ilə, ağır stresslə, kəskin təhrikəedici hadisənin olması ilə, çoxlu sayda risk amilləri və varsa əgər müdafiə amillərinin azsaylı miqdarı ilə müəyyən olunur (3).

Üçüncüsü, gənclərdə suicidal risk amillərinin müəyyən edilməsi intiharların profilaktikası üzrə tədbirlər planının hazırlanması baxımından böyük önəm kəsb edir.

Araşdırmada predmetlə bağlı mövcud elmi-psixoloji ədəbiyyatların təhlilindən, müxtəlif psixoloqların yanaşmalarından, Azərbaycanda ilk dəfə inkişaf etdirilən Qeyri-tarazlıq psixologiyasının müddəalarından (4; 5), həmçinin intiharın 7-li (7 addımlı) preventiv modelindən (6) istifadə edilmişdir.

Nəticə

Müasir gənclərin psixoloji xüsusiyyətləri ilə bağlı müxtəlif tədqiqatçıların çoxsaylı düşüncələri və təsnifatları vardır. Məsələn, N.E. Simonoviç müasir gənclərin aşağıdakı psixoloji əlamətlərini ayırd edir:

- *Gənclərin ətraf aləmə münasibəti.* Müasir gənclik istənilən qadağanı, məhdudiyyəti və davranış qaydalarını inkar edir.

- *Gənclərin başqa insanlara münasibəti.* Müasir gənclik qarşılıqlı qayğı və diqqətə söykənən yaxın və dərin ünsiyyəti qəbul etmir.

- *Gənclərin özlərinə münasibəti.* Müasir gənclər televiziyanın, KİV-lərin, kinonun, hətta cizgi filmlərinin, dinin, internetin təsiri altında məşhur insanların davranış üslubunu təqlid etməyə cəhd edir.

- *Gənclərin işə və asudə vaxta münasibəti.* Müasir gənclərdən bir qismi karyeranı düşünür, digər qrup gənclər isə asudə vaxta və istehlakçı davranışına önəm verir. Müasir gənclik hedonistik (həzz əsaslı) davranışa meyllidir.

- *Gənclərin təhsilə və özünüinkişafə münasibəti.* Müasir gənclər özünütəhsilə və səriştənin artırılmasına xeyli zaman ayırır və ona görə də, müxtəlif tipli kurslara, təlimlərə gedir, konfranslarda, simpoziumlarda iştirak edir. Tədqiqat deməyə əsas verir ki, özünütəhsilə yönəlmə maddi durumdan daha çox, həmin gəncin ətrafında olan insanların özünüinkişafə münasibəti ilə bağlıdır.

- *Müasir gənclərin həyat üslubu.* Müasir gənclərin gözəllik qavrayışı özünəməxsus çalarlara malikdir. Məsələn, bu gün bəzi gənclər özlərini ifadə etmə şəklini cırıq paltarlar geyərək

ifadə edə bilirlər. Bu, onların gözəllik anlayışını qavrama şəkilləridir.

- *Gənclərin ictimai və şəxsi dəyərləri.* Müasir gənclərin öz dəyərlər sistemi formalaşır. Gənclər onların dəyərlər sistemi haqqında təsəvvürlərinə kənar müdaxiləni xoşlamırlar.

- *Gənclərin ətraf gerçəkliyi qavraması və dərk etməsi.* Müasir gənclər daima adrenalini axtırır, onları ancaq kəskin və güclü duyğular cəlb edir.

- *Gənclərin nöqteyi-nəzərindən sosial xarakterin produktivliyi.* Gənclər mövcud texniki vasitələrin köməyi ilə öz qüvvələrini optimallaşdırmaq yerinə, həmin vasitələrlə yaradılmış gerçəkliyin özünə daxil olurlar (7).

E.N. Narxova qeyd edir ki, tələbə gənclərin müsbət və mənfi əlamətlərini müqayisə etsək, paradoks əmələ gələcək: onlara eyni vaxtda aqressivlik və humanizm, avaraçılıq və məqsədyönlülük, apatiklik və təşəbbüskarlıq, egoizm və altruizm, mənəviyyatsızlıq və intellektuallıq, zənginlik istəyi və bilik istəyi, ümumilikdə, insanlığa məlum olan bütün pislilər və fəzilətlər xasdır (8).

Beləliklə, E.N. Narxovaya görə, postsovet gənclərinin intellektual-əxlaqi təbəqələşməsinə aşağıdakı kimi təsəvvür etmək olar:

1. İntellektual elita o tələbələr qrupudur ki, ali təhsilə şüurlu və enerjili şəkildə can atır, belə ki, onu həyatı vacib olan həm terminal, həm də instrumental dəyər sayır. Elita etik cəhətdən müxtəlif formada istiqamətlənmiş iki altqrupa parçalanmışdır: a) intellektuallara, b) intelliqentlərə.

2. Qeyri-intellektual gənclik kütləsi, hansı ki, yüksək təhsilə, inkişaf etmiş mənəvi maraqlara malik deyil və onlara can atmır. Bu gənclər kütlə mədəniyyətinin insanlarıdır. Lakin onlardan bəziləri, xüsusilə həqiqi dindarlar intellektual elitanın nümayəndələrini etik inkişafda ötür keçə bilirlər (8).

Təhlillər göstərir ki, gənclərdə suicidal risk amillərinin vahid təsnifatı yoxdur. Müxtəlif müəlliflər və tədqiqatçılar öz araşdırmaları kontekstində doğru bildikləri amilləri qeyd və təhlil edirlər. Bu məsələdə, hər bir tərəfin öz doğruları və yanlışları ola bilər. Araşdırma mövzumuz, əsasən, suicidal risk amilləri ilə bağlı olsa da, ilk olaraq, suicidal davranışın aşağıdakı əsas səbəblərinin fərqləndirildiyini qeyd edək:

- *depressiv pozuntu; ətrafdakılarla konfliktlər; şəxsiyyəti onun dostlarının yanında al-*

çaltmaq; təcrid, tənhalıqda həyat, ailə üzvləri və yaxın adamlar tərəfindən dəstəyin itirilməsi; şəxsiyyətin özünün dəyərsizləşdirilməsi; iqtisadi problemlər; işdə problemlər; əks cinslə problemlər; stress və stress faktorları; aqressiya və qıcıqlandırıcılıq; fiziki ağrı (9).

O.S. Kovşovanın fikrincə, gənclik mühitində suicidal riskin əsas amilləri nümayişkarlıq, affektivlik, unikalılıq, iflas, sosial pessimizm, zaman perspektivinin pozulmasıdır (10). Suicidal riskin əlavə amillərinə hipotimiya (əhvalın sabit düşməsi), həyəcanlılıq, kənara çıxan davranış, həmçinin psixoaktiv maddələrdən sui-istifadə daxildir. Onun apardığı tədqiqatın nəticələri göstərmişdir ki, suicidal riskli gənc adamlara şizoid əlamətlər, xarakterin astenik-nevrotik əlamətləri, həmçinin emansipasiyanın (müxtəlif növ sosial asılılıqlardan imtina) yüksək reaksiyası, depressiyaya meyl, həqiqi suicidal istiqamətliklik xasdır.

Suicidal riskli gənclərdə sosial-psixoloji adaptasiyanın, özünü və başqalarını qəbul etməyin, emosional komfortluğun, internallığın səviyyəsinin azalması və eskapizmin (həyatda xoş olmayan şeydən qaçmaq) yüksək göstəriciləri qeyd olunur. Suicidal davranışa meyilliliyin psixoloji amillərinin regressiya analizi üç təsdiqlənmiş önəmli faktoru aşkar etmişdir:

- *sosial-psixoloji adaptasiyanın səviyyəsinin azalması,*
- *eskapizmin göstəricilərinin yüksəlməsi,*
- *hipotimiyanın göstəricilərinin yüksəlməsi* (10).

N.V. Surquçevanın fikrincə, gənclərlə iş zamanı suicidal riskin növbəti amillərini nəzərə almaq lazımdır:

- *ünsiyyətin yüksək konfliktliliyi, gəncin cəmiyyətdə təcrid olunması, xoşagəlməz ailə mühiti, irsi faktor, qeyri-adekvat özünüqiymətləndirmə, konfliktli, yaxud psixotraumatik situasiya, gəncin davranışında kəskin dəyişiklik, asosial həyat obrazı, eqosentrizm (gənclərin əsas sosial-psixoloji xüsusiyyətlərindən biri), ailə üzvlərinin, yaxud yaxın, sevimli insanların itirilməsi* (11).

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alsaq, düşünürük ki, sadalanan amillər problemin məşşabını anlama bilmək nöqtəsində bizə xeyli ölçüdə önəmli material verir, lakin sadalanan bütün amillər onları riyazi ölçmə meyarlarına sığmadığından dolayı bizim işimizi asanlaşdırmadığı

üçün çox da yararlı ola bilmir. Ona görə də, ölçülə bilən amilləri müəyyən etmək hədəfilə yola çıxaraq, belə nəticəyə gələ bilərik ki, gənclərdə (ümumən hər bir insanda) suicidal risk amilləri aşağıdakılardır:

- 1. Üzücü problemin sayı (ölçüləbiləndir);**
- 2. Problemin tezliyi (ölçüləbiləndir);**
- 3. Problemin dəyəri və ona münasibət (ölçüləbiləndir)** (12).

Sadaladığımız risk amillərini əsas götürərək, əvvəl təklif etdiyimiz işçi düsturu (12) aşağıda göstərilmiş şəkildə müəyyən qədər yenidən işləmiş oluruq:

$$E_i = f(M_d, T_p, S_p)$$

Burada E – enerji, f – funksiya, i – intihar, M – dəyərli olan problemə münasibət, d – dəyər, T – problemin tezliyi, p – problem və S – problemin sayıdır.

Ehtimal edirik ki, intihar enerjisi lazımı həddə çatdıqda, istənilən insan özünü öldürə bilər. Başqa sözlə, bizim iddiamıza görə, hər bir insan doğuşdan intihar etmə gücünə və imkanına malik olur. Sadəcə hamı özünü öldürəcək enerji həddinə çatma bilmir. Həmin hədd təklif etdiyimiz düsturla ölçülə bilər.

Gənclərdə suicidal risk amillərinin profilaktikası üzrə tədbirlər planı haqda danışmamışdan öncə, bir məsələ ilə də bağlı fikir bildirmək önəmlidir. Məsələ ondadır ki, intihar nəticəsində ölənlərin davranışında xəbərdaredici əlamətlər və dəyişikliklər özünü təzahür etdirə bilər (2). Lakin təhlillərdə o da qeyd olunur ki, suicidal riskli bütün gənclərdə bu əlamətlər özünü göstərməyə bilər, necə ki, müvafiq davranışı sərgiləyən bütün gənclər də suicidal risk ehtimalı daşıyır. Bu xəbərdaredici əlamətlər aşağıdakılardır:

- *İntihar haqqında söhbətlər, ümitsizlik hissi, özünü yük kimi hiss etmək yaxud yaşamağın anlamsız olması*
- *Əhvalın dəyişkənliyi* (depressiyanı, narahatlığı və oyanmanı daxil etməklə)
- *Davranışın dəyişməsi*: psixoaktiv maddələrdən istifadənin artması, fəaliyyətdən imtina, ailədən və dostlardan təcridilik, yuxunun olmaması yaxud hədsiz çox olması, dəyərli əşyaların paylanması, qıcıqlandırıcılıq (2).

Bizim təklif etdiyimiz tədbirlər planını müzakirə etmədən öncə, elmi ədəbiyyatda sözü keçən tədbirlərin qısa analizini verməyi məqsədəuyğun sayırıq.

S.V. Vaulinə görə, gənclər arasında intiharların öncədən ehtimal edilməsinin ilkin şərti şəxsi xarakteristikaları suisidin artan riskini yaradan gənc insanların hərtərəfli psixoloji-pedaqoji üzə çıxarılması, bu kateqoriya gənclərlə fərdi iş, profilaktik tədbirlər sisteminin işlənməsi və ailələrlə geniş maarifləndirmə işidir (13).

Suisidin ilkin profilaktikası risk qrupuna daxil olan gənc adamlara münasibətdə həyata keçirilir (14). Müəllifin fikrincə, iddia etmək olmaz ki, bu gənc adamlar mütləq şəkildə suicidal niyyəti həyata keçirəcəklər, lakin suicidal faktorların kompleksini nəzərə alsaq, bu qrupa münasibətdə profilaktik işlər həyata keçirmək zəruridir. Birinci növbədə, müəssisələrin psixoloji xidmət işçilərinin kompleks tədbirlər həyata keçirməsi zəruridir, hansılar ki, pedaqoqların suicidal risk meyarlarının tanınması üzrə səriştəliliyinin artırılmasına şərait yaradacaq və mürəkkəb həyatı situasiyaya düşən gənc adamlara dəstək olacaq.

Suisidal davranışın ikinci profilaktikası mürəkkəb həyatı şərtlər daxilində yaşayan və birbaşa və ya dolay yolla (yazılar, gündəliklər, rəsmlər, sosial şəbəkələrdə ünsiyyət və s. vasitəsilə) suicidal niyyətləri təzahür etdirən gənc adamlar qrupuna münasibətdə həyata keçirilir. Onun əsas hədəfi – suicidal niyyətlərin üzə çıxarılması və qarşısının alınmasıdır. İlk növbədə, praktik psixoloq intihar riskini qəymətləndirməlidir.

Suisidin üçüncü profilaktikası o tədbirləri nəzərdə tutur ki, hansılar ki, parasuisid ehtimalının, suisidentin sosial və psixoloji reabilitasiyasının və onun sosial mühitinin nəticələrini aşağı salsın və onu azaltsın. Bu tədbirlər suisid cəhdi həyata keçirmiş gənc adamlarla həyata keçirilir, belə ki, ağır mənbəyinin hifz olunması zamanı adam problemdən ikinci “qaçış” cəhdini həyata keçirə bilər.

Risk qrupuna daxil olan gənc adamların daha dərin və detallı diaqnostik müayinəsinə ehtiyacı vardır. İ.B. Bovinaya görə, aşağıdakı metodikaları istifadə etmək olar:

- patoxarakteroloji sorğu (Liçko); frustrasiya tolerantlığı test (Rozenzveyq); suicidal risk sorğusu (SRS); sosial-psixoloji adaptasiya sorğusu (Rocers-Daymond); həyəcan səviyyəsinin özünüqiyəmləndirilməsi şkalası (Spilberq-Xanın); aqressivlik sorğusu (Bass-Dark) (15).

V.A. Soldatkin, A.V. Dyaçenko və K.S. Merkuryevanın fikrincə, gənclərlə şəxsiyyətin

dəyəri və həyatın anlamı haqqında ardıcıl söhbətlər, “Mən – bu “Mən”əm”, “Mənim hiss etmək və öz hisslərimi ifadə etmək hüququm var”, “Özünəinamsızlıq”, “Konfliktlər”, “Yeni-yetmə və böyük”, “Əks cinslə ünsiyyət”, “Stress və depressiya” və b. mövzularda disputlar keçirilməlidir. Profilaktik işin ikinci elementi təlim müəssisəsində və ailədə müsbət psixoloji iqlimin yaradılmasıdır – gənclərin ictimai fəaliyyətə, mədəni-tərbiyəvi tədbirlərə cəlb olunması (idman yarışları, klublar, cəmiyyətlər və s.), hansılar ki, gənclərin və pedaqoqların müsbət vətəndaşlıq, estetik hislərinin, mənəviyyətinin formalaşmasına şərait yaradır (16).

Suisidal meyillərin psixoloji korreksiyası emosiyaları idarəetmə texnikalarının öyrənilməsinə, problem situasiyalarda konstruktiv davranış reaksiyalarına yiyələnməyə, şəxsiyyətin dəyərinin, onun qrupda sosial statusunun müsbət özünüqiyəmləndirməsinin inkişaf etdirilməsinə, şəxsi inkişaf təlimlərinə istiqamətlənmişdir; valideynlərlə, pedaqoqlarla, gənclərlə suisidə təkan verən faktorların aradan qaldırılmasına istiqamətlənmiş konsultativ iş.

Suisidal niyyətli gənclərin aşkarlanması zamanı verilən davranışa qarşı effektiv profilaktik işlər kimi növbəti şərtlər çıxış edə bilər: *müxtəlif ictimai fəaliyyətdə iştirak* (idman yarışları, eyni düşünən klubların toplantısı); *qohumlar tərəfindən dəstək, həmyaşıdları ilə etibaredici və pozitiv münasibətlər; böyükklərlə mütəhərrik münasibətlər*.

Bizim təklif etdiyimiz profilaktik tədbirlər isə aşağıdakıları nəzərdə tutur:

1. Gənclərin yaşadığı problemlərin sayı vaxtında müəyyən edilməli;

2. Gənclərin problemi yaşama tezliyi aşkar olunmalı;

3. Gənclərin yaşadıkları problem(lər)ə münasibəti və həmin problem(lər)in onlar üçün dəyəri dəqiqləşdirilməlidir.

Ehtimal edirik ki, adı çəkilən üç istiqamətdə işlər vaxtında və düzgün görüldüyü zaman gənclərdə suicidal riski aradan qaldırmış ola bilərik.

Gənclər arasında suicidal risk amillərinin anlaşılması və aradan qaldırılması nəzəri perspektivlərlə praktik müdaxiləni əlaqələndirməklə, psixoloji, sosial və mədəni dinamikanı nəzərə alan çoxölçülü yanaşmanı tələb edir. Bu məqsədlə münbit mühit formalaşdırıla bilər, hansı ki, davamlılığa və gənclər arasında intihar riski-

nin azalmasına şərait yaradar. Gənclərdə suicidal risk amillərinin təsnifatı məqsədli müdaxilə və profilaktika strategiyalarının müəyyən edilməsinə kömək edir. Bu istiqamətdə tədqiqatların davam etdirilməsi, gənclərin təhsillənməsi və cəmiyyətin həyatında aktiv iştirakı gələcək nəsillərin psixi rifahının təmin edilməsi baxımından həyati əhəmiyyət daşıyır.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə gənclər arasında intihar hallarının artması suicidal riski artıran amillərin müəyyən edilməsini, təsnifləndirilməsini və işlənməsini yenidən aktual edir.

Problemin elmi yeniliyi. Gənclərdə suicidal risk amillərinin təsnif və Qeyri-tarazlıq psixologiyası kontekstində ölçüləbilən risk amillərinin təsvir edilməsi ilə yanaşı, ilk dəfə məqalədə gənclərin psixoloji keyfiyyətləri, suicidal risk amilləri və bu istiqamətdə profilaktik tədbirlər planı əlaqəli şəkildə işlənmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Gənclərdə suicidal risk amillərinin psixoloji təhlili gənclər arasında maarifləndirici işlərin aparılması, həmçinin mümkün intihar hallarının aradan qaldırılması istiqamətində tövsiyələrin hazırlanmasına imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. Suicide: [Electronic resource] / URL:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/suicide>
2. Risk Factors, Protective Factors, Warning Signs of Youth Suicide: [Electronic resource] / American Academy of Pediatrics. – Washington: – 02.04.2022. URL: https://www.aap.org/en/patient-care/blueprint-for-youth-suicide-prevention/risk-factors-protective-factors-warning-signs-of-youth-suicide/?rsrltid=AfmBOobzfHRy9pPgNxbiqNBpw0dVguuII8Warowqd_bhwJghkDExdng
3. Suicide Risk Level Criteria Provincial: [Electronic resource] / AMH – Clinical Business Initiatives. March, 2022
URL:<https://www.albertahealthservices.ca/assets/info/amh/if-amh-suicide-risk-level-criteria.pdf>
4. Əliyev, M.S. Qeyri-tarazlıq psixologiyası: sahə nəzəriyyəsinə yeni baxış: [Electronic resource] // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, – 2018, № 3, s.220-225 URL: <https://bqu.edu.az/storage/fe543256-491b-44f2-82d0-9c3eb5c0182c.pdf>
5. Əliyev, M.S. Qeyri-tarazlıq psixologiyasının metodoloji əsasları: [Electronic resource] // “Psixologiya Zirvəsi: Problemlər, perspektivlər və yeni yanaşmalar” adlı beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları (tezislər). – Bakı: ADPU nəşriyyatı, 25 iyul – 26 iyul 2019, – 2020, – s. 14-17 URL: <https://www.facebook.com/psixologiyainstitutu/posts/açar-sözl%C9%99r-qeyri-tarazlıq-psixologiyası-metodologiya-fizioloji-şok-sosial-şok-p/784640408970128/>
6. Əliyev, M.S. İntiharın qarşısının alınmasında yeni yanaşma: intiharın 7-li preventiv modeli: [Electronic resource] // – Bakı: Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi əsərləri, – 2017. Cild 84, № 4, – s. 192-198 URL: <https://www.arti.edu.az/noduploads/book/elmi-eserler-2017-4.pdf>
7. Симонович, Н.Е. Психологические черты современной молодежи: [Electronic resource] // NovaInfo, 2016. – № 55 – С. 393-396
URL:<https://novainfo.ru/article/9037>
8. Нархова, Е.Н. Социология культуры и студенческого досуга: учебное пособие: [Electronic resource] / Е.Н.Нархова, Т.А.Чегодаева, Е.В.Дорофеева, Н.О.Южакова. – Екатеринбург: УрФУ, – 2013. – 280 с.
URL: https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/37393/1/978-5-321-02278-8_2013.pdf
9. Ефремов, В.С. Основы суицидологии: монография: [Electronic resource] / В.С.Ефремов. – СПб.: Издательство Диалект, – 2014. – 480 с.
URL:<https://studfile.net/preview/400835/>
10. Ковшова, О.С. Выявление и коррекция риска суицидального поведения в молодежной среде: [Electronic resource] // IV Международный съезд Ассоциации когнитивно-поведенческой психотерапии, 26-29 апреля 2018 года: сборник научных статей / [Ассоциация когнитивно-поведенческой психотерапии]. – Санкт-Петербург: СИНЭЛ, 2018. – 148 с. – s. 67-75 URL: http://associationcbt.ru/wp-content/uploads/2018/04/sborn6ik.indd_.pdf
11. Сургучева, Н.В. Профилактика суицидального поведения молодежи в современном мире: [Electronic resource] / Н. В. Сургучева. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2018. – № 13 (199). – С. 286-289. URL:<https://moluch.ru/archive/199/49020/>
12. Əliyev, M.S. İntihar üsulu ilə düşüncə və zodiak bürcələrinin əlaqəsi (Qeyri-tarazlıq psixologiyası kontekstində təhlil): [Electronic resource] // – Bakı: Bakı Qızlar Universitetinin Elmi əsərləri, – 2021. Cild 12, № 4, səh.432-439 URL: <https://bqu.edu.az/storage/533c0105-941d-45b2-990a-bed7781401a9.pdf>

13. Ваулин, С.В. Суицидальные попытки и незавершенные суициды (госпитальная диагностика, оптимизация терапии, профилактика): автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора медицинских наук: [Electronic resource] / С.В. Ваулин. – М.: – 2012, – 46 с.
URL:<https://www.dissercat.com/content/suitsidalnye-popytki-i-nezavershennye-suitsidy-gospitalnaya-diagnostika-optimizatsiya-terapi>
14. Тарасевич, О.Н. Тенденции суицидального поведения современной российской молодежи: [Electronic resource] / О.Н.Тарасевич // Вестник Иркутского Государственного Технического Университета. 2007, № 1 (29), с. 213–215 URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/tendentsii-suitsidalnogo-povedeniya-sovremennoy-rossiyskoy-molodezhi>
15. Бовина, И.Б. Профилактика суицида в подростковой и молодежной среде: размышляя над опытом западных моделей: [Electronic resource] // «Психологическая наука и образование». 2013, № 2, с. 214-227
URL:https://psyjournals.ru/journals/psyedu/archive/2013_n2/psyedu_2013_n2_61355.pdf
16. Солдаткин, В.А., Дьяченко, А.В., Меркурьева, К.С. Исследование суицидологической и аддиктологической обстановки в студенческой среде г. Ростова-на-Дону: [Electronic resource] // Суицидология. 2012, № 4, с. 60-64.
URL:<https://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-suitsidologicheskoy-i-addiktologicheskoy-obstanovki-v-studencheskoy-srede-g-rostova-na-donu>

Redaksiyaya daxil olub: 02.05.2025.